

УДК 339.564 (477)

© 2019

**РОЗВИТОК І ПЕРСПЕКТИВИ
АГРАРНОГО ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ***Б.В. Духницький**кандидат економічних наук**ННЦ «Інститут аграрної економіки»**вул. Героїв Оборони, 10, м. Київ, 03127, Україна**e-mail: duhnitsky@faust.kiev.ua*

Надійшла 02.04.2019

Мета. Дослідити в динаміці ключові показники експорту Україною агропродовольчої продукції, охарактеризувати його сучасні тенденції та оцінити можливості для росту в короткостроковій перспективі. **Методи.** Теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу, порівняльної оцінки, графічний і табличний. **Результати.** Проаналізовано актуальний стан експорту агропродовольчої продукції України з урахуванням його особливостей. Наведено перелік регіонів та конкретних країн, де вітчизняна сільськогосподарська продукція користується найбільшим попитом. Приділено увагу сильним та слабким сторонам у товарній структурі нашого агропродовольчого експорту. Розглянуто кількісні й вартісні обсяги поставок продукції Україною за кордон в розрізі всіх ключових товарних позицій. Визначено рейтингові позиції нашої держави на глобальних ринках певних аграрних продуктів. Надано рекомендації щодо напрямів розвитку експорту та здійснено оцінку об'єктивних можливостей вітчизняної аграрної галузі на найближчу перспективу. **Висновки.** Агропродовольчий експорт України має чітко окреслену товарну структуру та основні ринки збуту. Вирішальний вплив на його функціонування здійснюється через лібералізацію торгівлі в рамках Світової організації торгівлі та Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. В останні три роки спостерігається відчутне зростання його вартісних показників, а частка продукції АПК у загальному експорті України є дуже високою. Проте залишається невикористаною низка можливостей, які здатні відкрити нових торгових партнерів для наших сільгоспвиробників, знизити існуючу залежність від цінових коливань та урізноманітнити асортимент пропонованої продукції. Реалізація відповідних завдань відбувається постійно, однак досить повільно. Тому, за відсутності серйозних коливань в економічному, політичному та соціальному становищі в Україні, найімовірніше, наявні тенденції в аграрному експорті України залишаться визначальними.

Ключові слова: сільське господарство, аграрна продукція, експорт, товарна структура, глобальний ринок, перспектива.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201905-09>

Потенціал галузі сільського господарства будь-якої держави складається не лише з об'єктивної можливості задовольнити потреби внутрішнього ринку за рахунок виробництва, а й з конкурентоспроможності його продукції за кордоном у глобальному

масштабі [1]. Наша країна впевнено утримує свої позиції на світовому аграрному ринку, виступаючи як стабільний і знаний постачальник продовольства. У глобальному рейтингу експортерів продукції сільського господарства Україна знаходиться

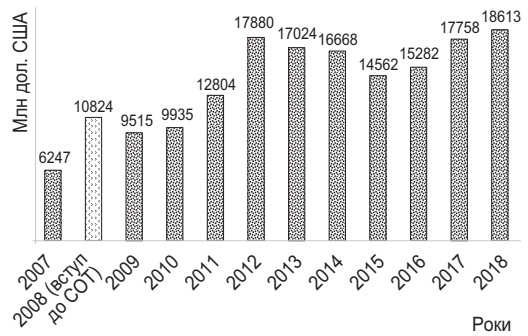
в третьому десятку [2]. Значною мірою це стало можливим завдяки приєднанню до Світової організації торгівлі та підписанню Угоди про асоціацію з Європейським Союзом [3, 4]. Незважаючи на це, максимально використати потенціал аграрного експорту не вдається внаслідок специфічних особливостей вітчизняної галузі та постійних змін кон'юнктури глобального ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сучасного стану, характерних тенденцій і можливостей нарощування агропродовольчого експорту України присвячені публікації вітчизняних учених, зокрема Ю.О. Лупенка [6], М.І. Пугачова [6, 8], С.М. Кваші [7], В.І. Власова [1, 7], а також статистичні та аналітичні матеріали національних [3, 5, 9] та міжнародних фахових установ [2, 4, 10].

Мета досліджень — проаналізувати загальні особливості, товарну і географічну структуру експорту аграрної продукції України, а також визначити найбільш ймовірний сценарій його розвитку в найближчі роки.

Методи досліджень. У процесі дослідження використано такі методи: теоретичного узагальнення — для визначення важливості вітчизняного сільськогосподарського виробництва в контексті задоволення споживчих потреб національного та глобального продовольчих ринків; аналізу та синтезу — для деталізації товарної структури експорту продукції АПК і впливу суттєвих змін умов торгівлі за останнє десятиріччя для України на формування аграрного чинника валютної виручки; порівняльної оцінки — для конкретизації позицій нашої держави на глобальних ринках окремих видів агропродовольчої продукції; графічний і табличний — для наочного відображення статистичних результатів наукового дослідження.

Результати досліджень. Хоча загальна динаміка експорту продукції АПК України (товарні групи 1-24 УКТЗЕД) характеризується тенденцією росту, спостерігалися також і періоди спаду, мінімуми останнього з яких припали на 2015–2016 рр., відобразивши наявну тоді негативну ситуацію практично в усіх сферах загальнодержавного значення (рисунок).

Динаміка експорту аграрної продукції України

Тривалий час рекордним для вітчизняного аграрного експорту залишався показник 2012 р. на рівні 17,9 млрд дол., який не вдалося швидко перевищити навіть після підписання Угоди про асоціацію. Однак тривала лібералізація умов торгівлі все-таки призвела до поступового нарощування експортних поставок і установлення нового рекорду — 18,6 млрд дол. за підсумками 2018 р. У результаті, додатне сальдо нашої аграрної торгівлі сягнуло понад 13,5 млрд дол., а сільськогосподарська продукція зайняла майже 40% у загальному експорті України [5].

Основу вітчизняного аграрного експорту формує сировина рослинного походження, а на готові харчові продукти припадає менше 20% у його товарній структурі [6–7]. Минулого року ця тенденція вкотре підтвердилась, адже загалом продукція рослинництва зайняла більше половини вартісних обсягів вітчизняного експорту АПК, а зернові культури, олія, насіння олійних культур, макуха і м'ясопродукти разом сформували понад 4/5 зовнішніх поставок. Хоча тваринницька продукція зазвичай поступається за обсягами іншим об'єднаним групам, вдалося істотно наростити, особливо у 2017–2018 рр., експорт м'яса птиці, що зробило його одним із найприбутковіших аграрних товарів. Це відбулося не лише через зростання кількісних обсягів експорту, а й у результаті підвищення цін на українську курятину за вказаний період.

Характерною особливістю українського агропродовольчого експорту, в тому числі і в 2018 р., є чітко простежувана орієнтація на чотири географічні регіони: країни

Азії — 8 млрд дол. (42,6% від загальної вартості), Європейського Союзу — 6,3 (33,5%), Африки — 2,3 (12,2%) та країни СНД — 1,5 млрд дол. (8%) [5]. Таким чином, на них припало понад 96% закордонних поставок аграрної продукції українського виробництва. Нашій країні вдалося наростити експорт сільськогосподарських товарів у грошовому виразі до всіх зазначених регіонів, крім Африки. Цікаво, що у 2018 р. Україна також оновила історично найбільші показники експорту в Євросоюз та Азію, що й стало вирішальним для загального зростання експорту продукції АПК. Головними покупцями нашої аграрної продукції за останній рік стали: Індія (1856 млн дол.), Китай (1172), Нідерланди (1162), Іспанія (1042), Єгипет (889), Туреччина (801), Італія (738), Німеччина (667), Польща (657) та Саудівська Аравія (589 млн дол.). Перелічені 10 країн сформували понад 50% надходжень для вітчизняних експортерів.

За підсумками минулого року Україні вдалося встановити багато експортних рекордів у зовнішній торгівлі, зокрема найбільшими в історії виявились обсяги експорту кукурудзи (21,4 млн т) та ріпаку (понад 2,4 млн т). Абсолютного рекорду досягнуто і в експорті іншої агропродовольчої продукції, зокрема картоплі (22 тис. т), заморожених плодів і ягід (48), солоду (143), соєвої олії (215), консервованих томатів (56), м'яса птиці (329), яєць (115), незгущених молока і вершків без цукру (21 тис. т).

Якщо детальніше розглядати експорт ключових товарних позицій, то у 2018 р. Україна продала на зовнішніх ринках 41,7 млн т зерна. Крім рекордних обсягів кукурудзи, відзначимо поставки пшениці (16,4 млн т) та ячменю (3,6 млн т). Незважаючи на те, що цей результат не став максимальним, експорт українського зерна в грошовому виразі (7,2 млрд дол.) виявився найвищим в історії України, в першу чергу, за рахунок збільшення експортних цін [5, 9]. Зазначимо, що ціни, за якими наша країна продавала зерно, в динаміці останніх 10-ти років серйозно коливалися, тому зростання кількісних показників експорту не завжди пропорційно відображалось на доходах. Зернові культури минулого року мали широку географічну диверсифікацію збуту, продавались

переважно в Азію, Європу та Африку, де їх основними споживачами стали Єгипет (9,2% вартісних обсягів), Іспанія (8,9), Нідерланди (7,7), Китай (7,6), Індонезія (6,7), Саудівська Аравія (6,2%). Разом з Італією, Філіппінами, Тунісом, Марокко і Лівією ці держави сформували 2/3 усіх закупівель зернопродукції [5].

Обсяг експорту насіння олійних становив 4,8 млн т, а його вартість — 1,9 млн дол. Найбільшим попитом серед культур цієї групи за кордоном користувалися ріпак (1 млрд дол.) та соя (0,8 млрд дол.) українського виробництва. Ці продукти експортувались 2018 р. переважно у Німеччину (17,6%), Туреччину (16,5), Бельгію (14,9), Францію (6,7), Білорусь (6,6) та Нідерланди (5,2%). Чималі поставки зафіксовано також до Польщі, Ірану та Італії, а сумарно всі перелічені країни забезпечили Україні понад 78% валютної виручки [5].

Продукція олійно-жирової промисловості в експорті майже повністю представлена соняшниковою олією, якої за минулий рік було продано за кордоном 5,6 млн т на суму 4,1 млрд дол. Майже 40% товарів цієї групи закупила в Україні Індія. При цьому інші помітні країни-покупці разом навіть не перевищили цю частку: Китай — 9,5%, Ірак — (5,8), Нідерланди (5,7), Іспанія та Італія (по 5,3%). Отже, 6 названих країн в українському експорті олій та жирів зайняли більше 71% вартісних обсягів [5].

Завдяки експорту курятини, який приніс нашим виробникам понад 500 млн дол. виручки, продажі м'яса разом із субпродуктами дорівнювали 646 млн дол. Основними споживачами його виявились держави Євросоюзу, Близького Сходу та СНД, зокрема Нідерланди (17,9%), Словаччина (9,3), Саудівська Аравія (9), Білорусь (8,4), Ірак (7), Азербайджан (6,1) та Німеччина (5%). У підсумку, в 2018 р. вони акумулювали майже 63% закупівель української м'ясопродукції [5].

У географічній структурі поставок за кордон залишків та відходів харчової промисловості, яких було експортовано 5,7 млн т вартістю 1,2 млрд дол., домінуючим продуктом є макуха після переробки соняшнику. Найбільші обсяги закупівель здійснили Білорусь (12,7%), Китай (11,6), Туреччина (10,7), Франція (8,7), Польща (8,6), Нідерланди (6,3), Іспанія (6,1),

Марокко та Італія (по 3,7%). Торік для України ці ринки залишилися стабільними партнерами, створивши підсумкову частку в експорті на рівні 72%.

Цілком логічно, що наша держава, здійснюючи такі продажі аграрної продукції на глобальному ринку, займає провідні місця в рейтингу експортерів окремих товарів [10]. Зокрема, ми посідаємо 1-ше місце в світі за обсягами експорту соняшникової олії, 3-тє — серед найбільших постачальників макухи, ріпаку та лущених волоських горіхів. У першій десятці Україна перебуває також за поставками кукурудзи, ячменю, пшениці, концентрату яблучного соку, меду, сушених бобових овочів, сої і пшеничного борошна (таблиця).

Окремо варто виділити аграрну торгівлю України з Європейським Союзом, яка здійснюється в умовах функціонування зони вільної торгівлі (ЗВТ) між двома сторонами. За минулий рік позитивне сальдо щодо сільськогосподарської продукції становило 3,6 млрд дол. Найважливішими партнерами в торгівлі продукцією АПК для України серед країн ЄС залишилися Нідерланди, Польща, Іспанія, Німеччина, Італія і Франція, на які припало близько 73% загального обороту. Триває нарощування взаємної торгівлі з Бельгією та Великою

Британією [5]. Зростає і кількість підприємств, що отримали дозволи експортувати свою продукцію, зокрема тваринницьку, до країн Євросоюзу.

Товарна структура експорту продукції АПК України в європейському напрямі ідентична із загальною, оскільки її формують зерно, олійні, жири та олія, відходи [5]. За 2018 р. Україна повністю закрила безмитні квоти на поставки до ЄС пшениці, кукурудзи, ячмінної крупи і борошна, яблучного і виноградного соків, обробленого крохмалю, солоду і клейковини, продуктів переробки солоду і крохмалю, оброблених томатів, меду, вершкового масла і м'яса птиці. Вичерпано і додаткові преференційні квоти на мед, оброблені помідори, пшеницю і кукурудзу. Загалом торік вітчизняними компаніями здійснювався експорт близько 40 квотованих товарних позицій, але більшість квот не використовувалася навіть наполовину.

Позитивні тенденції в українському аграрному експорті, які відзначалися минулого року, мають усі підстави продовжитись принаймні протягом 2019 р. Зокрема, завдяки найбільшому в історії України урожаю зерна загальним обсягом 70,1 млн т у 2018 р. можна сподіватися не просто на повне задоволення потреб внутрішнього продовольчого ринку, а й на зростання показників продажів на зовнішніх ринках. Враховуючи ту обставину, що закріпленню України серед провідних гравців глобального ринку зерна сприяли стабільні валові збори, які 5 попередніх років поспіль перевищували 60 млн т, наявна кількість пропозиції, на думку більшості експертів галузі, дасть можливість нинішнього року досягти експорту близько 50 млн т. На користь такого прогнозу свідчать актуальні дані нинішнього маркетингового року (липень 2018 — червень 2019), згідно з якими на кінець березня Україна вже продала на міжнародному ринку більше 35 млн т зерна, у тому числі майже 19 млн т кукурудзи, близько 13 млн т пшениці та понад 3 млн т ячменю. Як і в минулі роки, вже повністю вдалося використати кілька безмитних квот на поставки продовольства в Євросоюз. На початок 2019 р. вибрано обсяги по меду, яблучному і виноградному соках, кукурудзі, цукру [5, 9]. Крім того, планово зростає

Україна на глобальному аграрному ринку (2018 р.)

Продукція	Місце у рейтингу	Обсяг експорту, тис. т
Соняшникова олія	1	5585
Макуха (із соняшнику)	3	4471
Ріпак	3	2441
Горіхи волоські без шкаралупи	3	31
Кукурудза	4	21434
Ячмінь	4	3597
Пшениця	5	16373
Концентрат яблучного соку	5	65
Мед	5	49
Овочі бобові сушені	6	655
Соя	7	2241
Пшеничне борошно	7	305

деякі основні квоти, а дія нещодавно наданих преференційних квот продовжиться. Таким чином, існують хороші перспективи принаймні для експорту сільськогосподарських товарів в Європу та Азію, які своїм попитом вирішальним чином впливають на сумарний аграрний експорт України.

На державному рівні триває робота з пошуку нових країн-партнерів для створення

зон вільної торгівлі. У січні було підписано Угоду про ЗВТ з Ізраїлем, тривають переговори щодо укладання аналогічних договорів з Туреччиною та Сербією. Кожний із цих ринків є по-своєму привабливим для вітчизняних експортерів продовольчої продукції, тому досягнення кінцевих домовленостей стимулюватиме активізацію взаємної торгівлі.

Висновки

Україна міцно утвердилась у якості провідного постачальника аграрної продукції на світовому ринку, оскільки має сприятливі природно-кліматичні умови, вигідне географічне положення, традиційні ринки збуту і все більше адаптується до сучасних вимог споживачів у різних регіонах планети. Нині лівову частку доходів вітчизняним експортерам приносить сировинна продукція, а на готові харчові продукти припадає значно менша частка в товарній структурі закордонних поставок. Очевидно, що експортний потенціал нашої держави щодо агропродовольчої продукції далеко не вичерпаний. В першу чергу, резерв полягає у повнішому використанні зв'язків з Європейським Союзом, особливо з сусідніми країнами. Незважаючи на існування торгових преференцій, залишає бажати кращого експорт до країн Північної Америки, зокрема

Канади і Сполучених Штатів, на вивчення споживчих потреб яких і завоювання відповідних сегментів потрібно більше часу. Варто продовжувати знаходити свої ніші на ринках продуктів з високою доданою вартістю, адже вони менше піддаються впливу цінових коливань та зазвичай характеризуються меншою кількістю конкурентів. Досягнення перерахованих цілей за умови стабільного економічного становища всередині України сприятиме повнішому розкриттю можливостей нашої аграрної галузі як з погляду розвитку внутрішнього виробництва, так і для товарної диверсифікації експортних поставок. У подальших дослідженнях даної тематики варто сконцентруватися на пошуку нішевих ринків сільськогосподарських товарів, які мають обмежену кількість споживачів і можуть придбати продукцію українського виробництва.

Духницький Б.В.

ННЦ «Інститут аграрної економіки», ул. Героїв Оборони, 10, г. Київ, 03127, Україна; e-mail: duhnitsky@faust.kiev.ua

Развитие и перспективы аграрного экспорта Украины

Цель. Исследовать в динамике ключевые показатели экспорта Украиной агропродовольственной продукции, охарактеризовать его современные тенденции и оценить возможности для роста в краткосрочной перспективе. **Методы.** Теоретического обобщения, анализа и синтеза, сравнительной оценки, графический и табличный. **Результаты.** Проанализировано актуальное состояние экспорта агропродовольственной продукции Украины с учетом его особенностей. Приведен перечень регионов и конкретных стран, где отечественная

сельскохозяйственная продукция пользуется наибольшим спросом. Уделено внимание сильным и слабым сторонам в товарной структуре нашего агропродовольственного экспорта. Рассмотрены количественные и стоимостные объемы поставок продукции Украины за границу в разрезе всех ключевых товарных позиций. Определены рейтинговые позиции нашего государства на мировых рынках выбранных аграрных продуктов. Даны рекомендации по направлениям развития экспорта и осуществлена оценка объективных возможностей отечественной аграрной отрасли в ближайшей перспективе. **Выводы.** Агропродовольственный экспорт Украины имеет четко очерченную товарную структуру и основные рынки сбыта. Решающее влияние на его функционирование осуществляется через либерализацию торговли в рамках

Всемирной торговой организации и Соглашение об ассоциации с Европейским Союзом. В последние три года наблюдается ощутимый рост его стоимостных показателей, а доля продукции АПК в общем экспорте Украины очень высока. При этом остается неиспользованным целый ряд возможностей, которые способны открыть новых торговых партнеров для наших сельхозпроизводителей, снизить существующую зависимость от ценовых колебаний и разнообразить ассортимент предлагаемой продукции. Реализация соответствующих задач происходит постоянно, однако довольно медленно. Поэтому, при отсутствии серьезных колебаний в экономическом, политическом и социальном положении, скорее всего, существующие тенденции в аграрном экспорте Украины останутся определяющими.

Ключевые слова: сельское хозяйство, аграрная продукция, экспорт, товарная структура, глобальный рынок, перспектива.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201905-09>

Dukhnytskyi B.

NSC «Institute of agrarian economy», Heroiv Oborony Str., 10, Kyiv, 03127, Ukraine; e-mail: duhnytsky@faust.kiev.ua

Evolution and perspectives of agrarian export of Ukraine

The purpose. To study in dynamics key indexes of export by Ukraine of agricultural products, to characterize its modern lines and to evaluate opportunities for the further growth in short-term perspective. **Methods.** Theoretical generalization, analysis and synthesis, relative evaluation, graphical and table. **Results.** Actual state of export of agricultural

products of Ukraine in view of its specific features is analyzed. List of regions and countries where domestic agricultural products uses the greatest demand is brought. Special attention is paid to strong and weak sides in commodity structure of our agricultural export. Quantitative and cost standard items of products of Ukraine abroad in a slit of all key commodity positions are considered. Rating positions of our state in the world markets of the selected agrarian products are specified. Recommendations on directions of improvement of export are given and assessment of objective opportunities of domestic agrarian branch in immediate prospects is realized. **Conclusions.** Agricultural export of Ukraine has precisely delineated commodity structure and the basic commodity markets. Deciding influence on its operation is carried out through liberalization of trade within the limits of World trading organization and Agreement on association with the European Union. In last three years it is observed increase of its cost indexes, and the share of products of agrarian and industrial complex in total export of Ukraine is very high. Thus there is not used a lot of opportunities which are capable to open new trading associates for our farmers, to lower existing dependence on price vacillating and to diversify assortment of offered products. Implementation of conforming actions descends constantly, however slowly enough. Therefore, at absence of serious vacillating in economic, political and social status, most likely, existing trends in agrarian export of Ukraine will remain determining.

Key words: agriculture, agrarian products, export, commodity framework, global market, perspective.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201905-09>

Бібліографія

1. Власов В.І. Глобалістика: історія, теорія: монографія в 2 т. Вінниця: ТОВ «Ніланд-ЛТД», 2012. Т. 2. 856 с.

2. FAOSTAT. URL: <http://www.fao.org/faostat/en>

3. Членство України в СОТ: огляд зобов'язань та коментарі до них. URL: http://www.ier.com.ua/files/Books/16_Chlenstvo_v_SOT/16_book_2008_Guidebook_TIBA_ua.pdf.

4. World Trade Organization URL: <http://www.wto.org>

5. Державна служба статистики України. URL: <http://www.urlstat.gov.ua>

6. Лупенко Ю.О., Пугачов М.І., Духницький Б.В. та ін. Формування глобального і регіонального

ринків сільськогосподарської сировини та продовольства: монографія; за ред. Ю.О. Лупенка, М.І. Пугачова. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2015. 320 с.

7. Кваша С.М., Власов В.І., Кривенко Н.В. та ін. Експорт та імпорт продукції аграрного сектору України: стан та тенденції; за ред. С.М. Кваші. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2013. 80 с.

8. Pugachov N. The Eurasian Wheat Belt and Food Security. Global and Regional Aspects. Springer International Publishing Switzerland. 2017. 180 p.

9. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sts.gov.ua>

10. International Trade Centre. URL: <http://www.intracen.org>